

”De Andres stemmer i vår egen”

En dialogisk lesning av domstalen i en barnevernsak

Eivind Engebretsen

22 rue Gambetta

54130 Saint-Max

Frankrike

E-post: eivind.engebretsen@iks.uio.no

Abstract:

The Russian philosopher and literary theorist Mikhail Bakhtin has analysed different types of discourses focusing on how they treat the voices of the Other. The main contribution Bakhtin made was to the theory of the novel. Bakhtin distinguished between monological and dialogical novels. Monological novels are dominated by one single voice, while dialogical novels enable the characters to express themselves autonomously.

Even though Bakhtin mainly concentrated on novel studies, he also stressed the importance of respecting the voices of the Other within legal discourse. The purpose of legal texts is to defend the rights of the Others, and that makes it even more important to take their voices and opinions into account. The problem is however that no one has analysed in depth the possibility of adapting dialogism to such texts.

The aim of this article is to discuss whether Bakhtin's distinction between monological and dialogical discourses, as well as the analytical tools he uses to distinguish between them, are applicable to written judgements. My objective is to test out Bakhtin's theories on a legal judgement in a child protection case from 1953.

Nøkkelord:

*Bakhtin,
dialogisme,
domstale,
dom,
narrativ teori*

Fru A kommer aldri til å glemme dagen da det hele begynte. Dagen høsten 1944 da hun gikk til Forsorgsvesenet i Arendal for å be om hjelp til å få sine fem yngste barn inn på barnehjem. Hvor mange ganger senere har hun ikke bedt om å få oppleve denne dagen om igjen! Så hadde hun kanskje kunnet handle annerledes. Og så hadde kanskje ingenting av alt dette hendt. Og så hadde minstejenta G og minstegutten F kanskje fortsatt bodd sammen med sin familie.

Men den gangen visste hun ikke annen råd. Alt var så fryktelig vanskelig på den tiden ... Den eldste datteren hennes var tatt til fange av tyskerne. To tyske soldater beskylte henne for å ha smittet dem med en kjønns sykdom. Hvor sant det var, visste ikke fru A. Det eneste hun visste var at de to tyske soldatene ikke var noen uskyldige engler de heller!

Hennes mann og eldste sønn satt også i fengsel. For innbrudd og tyveri. Selvsagt var det ikke riktig det de hadde gjort! Men

hva skal man gjøre når man ikke eier penger og har ni barn og fø på?

Fru A satt igjen med 6 barn uten noen til å hjelpe seg i huset eller med å skaffe penger til mat. Hva annet kunne hun gjøre enn å be om hjelp fra Forsorgen? Dessuten hadde hun jo bare ment å få hjelp i en kort periode til mannen hennes og de eldste barna slapp ut fra fengselet.

Først året etter gikk det opp for henne at hun kanskje hadde mistet barna for godt. Da hun ville ha barna tilbake, viste hjelpen seg å ha sin pris. Hjelpen ble til anklager og anklagene til dommer. Alt hun hadde sagt og gjort ble brukt mot henne. Stadig nye rettsmøter. Strengt menn bak tunge mahognybord. Hver gang ble hun møtt med de samme anklagene: Hun hadde ikke vært ansvarlig nok. Hun hadde ikke tatt vare på sine barn. Er det ikke ansvarlig å be om hjelp når man ikke har penger til mat? De snakket til henne om moral, om ansvar og plikter. Men hva kunne vel de vite om det livet hun levde der de satt beskyttet av tung mahogny?

Og så kom brevet fra pastor Lyngstad, leder for Omstreiferhjemmet der barna bodde. De yngste barna, G og F, var plassert i barnehjem. Pastoren ville bare ”opplyse” henne om saken, skrev han. Mer skrev han ikke. Hvorfor hadde han ikke spurt om hennes mening? Var hun ikke fortsatt deres mor? Og hvorfor hadde han ikke oppgitt navn på fosterforeldrene eller adressen der de bodde?

To år med kamp fulgte. Med mistenkeliggjøring. Politimenn, statsråder og prester på besøk. Kritiske blikk. Mistenksomme spørsmål.

Men så en dag et lite glimt av håp ...

Innkalt til nytt rettsmøte. Fru A og hennes mann stilte i sine beste klær. Seks

menn og en kvinne satt og stirret på dem bak det store mahognybordet. Han i midten snakket først lenge og alvorlig om moral, ansvar og plikter. Det var hun vant til. Så tok han en liten pause før han gikk over til å snakke om fremgang, om jobben mannen hennes hadde skaffet seg og om politimesteren som hadde sagt at hjemmet deres nå var renere og ryddigere en før. Fru A trodde nesten ikke hva hun hørte...

”A og hustrus barn C,D,E,F og G, som er anbrakt på Omstreiferhjemmet i Greipstad kan etter de foreliggende opplysninger få bo hos sine foreldre.”

Dagen etter. Hun og mannen på trappen utenfor Omstreiferhjemmet. Endelig, tenkte hun. Endelig var mærerittet over ... Bestyrerinnen leste papiret fra dommeren. Langsomt. Hun ba dem vente et øyeblikk. Så kom hun tilbake og fru A fikk se de tre små fjesene til C, D og E. Så store de var blitt. Hun klemte dem hardt inntil seg. Det var så lenge siden. Hun hadde savnet dem så inderlig.

Men hvor var minstebarna F og G? Hun stirret bort på bestyrerinnen. Bestyrerinnen så vekk. De var fortsatt hos fosterforeldre, sa hun. Hvor de var kunne hun ikke si – ikke uten Pastor Lyngstads tilatelse.

Pastoren, enda engang! Hun burde skjønt at det ikke var over. Hun burde ha skjønt at dommerens ord ikke hadde betydd noe. Det finnes ingen rettferdighet for folk som henne. Ingen løfter man kan stole på. Bare tomme ord. Særlig når hun hadde en mektig mann som pastoren mot seg. Fru A skjønte ikke hva han hadde mot henne. Hvorfor ville han ikke la henne treffe barna sine? Uansett var det han som til syvende og sist kom til å få vilja si.

Såpass visste hun. Sånn var det alltid.

Nytt rettsmøte. Nye menn bak nytt mahognybord. Igjen var det mannen i midten som snakket. Det var kommet ny informasjon i saken, sa han. Politimesteren hadde vært på besøk hos fosterforeldrene og snakket med F. F ville ikke hjem til Arendal. Han ville bli der han var, hadde han sagt.

Fru A skjønte ikke ... Ville han ikke... Hadde han glemt henne? Nesten fem år hadde gått uten at hun engang hadde fått lov til å treffe ham. Hadde hun bare fått sjansen til å snakke med ham? Til å fortelle at hun aldri hadde ment å svikte ham ... Alt var pastorens skyld. Det var *han* som hadde nektet henne å treffe sønnen sin.

”A og hustrus to barn F og G skal fremdeles være hos sine fosterforeldre.”

Denne gangen var ikke fru A i tvil om at dommeren mente alvor. Men det verste var at F og G kanskje aldri ville få høre hennes versjon av historien.

F husker lite fra den tiden han bodde i Arendal. Han husker det trange rommet der han bodde sammen med mor, far og alle de åtte søskenene sine. Han husker at far og de eldste brødrene hans gikk ut sent om kvelden og kom tilbake tidlig om morgenen. Han husker storesøsteren sin som kom hjem med menn med uniformer og som snakket et språk som F ikke forsto. Han husker mor som gråt.

Så husker han ikke noe før han kom på barnehjemmet. Der traff han pastoren for første gang. Pastoren var snill. Han hadde gode og blide øyne som lystet mot F fra det skjeggete ansiktet.

Da F var 5 år traff han mamma og pappa for første gang. Han husker pastoren som smilte og sa at ”her F, skal du få møte fosterforeldrene dine.” Den gangen skjønte ikke F helt hva ”fosterforeldre” var for noe. Men senere skjønte han at det var mamma og pappa han hadde møtt.

F var først litt lei seg for at han måtte reise fra barnehjemmet, fra pastoren og de andre søskenene sine. Men han følte seg fort trygg i Mandal. Han trivdes der. Der var det ingen som gikk inn og ut om natten, ingen menn med uniformer og sinte stemmer. Ingen som gråt.

I Mandal vokste F og ble stor. Så stor hadde han blitt at han nesten hadde glemt sin gamle familie.

Men så en dag ringte det på døren. F hørte stemmer fra gangen. En kvinne som gråt. F kjente stemmene. Men han visste ikke helt hvor han kjente dem fra. Det eneste han visste var at han ikke ville høre. F klemte seg så hardt han kunne for ørene. Han ville ikke, ville ikke ...

Samme kveld forklarte mamma at det var moren og faren hans fra Arendal som hadde vært der. De hadde med seg et brev fra en dommer der det sto at F og G skulle komme å bo hos dem igjen.

Men F ville ikke hjem til Arendal! Han hadde et nytt hjem nå. Det var der han ville være! Mamma sa at han ikke trengte å være redd. For pastor Lyngstad hadde sagt at han skulle gjøre alt han kunne for å hjelpe dem. Han ville ikke at F skulle flytte uten at han selv ville det ...

En dag da F kom hjem fra skolen satt det en mann inne i stuen. Han hadde uniform. F skvatt til da han så ham. Han gjemte seg bak mammaen sin og holdt et stramt tak i skjørtet hennes.

Mamma smilte og sa at det var politimesteren i Arendal som var kommet

for å snakke med ham. Han trengte ikke å være redd, sa hun. Han måtte bare svare ærlig på spørsmålene som politimesteren stilte ham.

Politimesteren ville vite om han hadde det godt hos fosterforeldrene sine. F måtte tenke seg litt om før han skjønte at det var mamma og pappa han snakket om. Han hadde nesten glemt det rare ordet ...

Så spurte politimesteren om han savnet mammaen og pappaen sin. F svarte at han ikke skjønte hvorfor han skulle savne dem når de var sammen med ham hele tiden ...

Politimesteren smilte. Så spurte han om F hadde lyst til å reise hjem igjen til foreldrene sine i Arendal. F sa at han aldri ville tilbake til Arendal! Aldri! Da ville han heller dø ...

Politimesteren så lenge og alvorlig på ham. Så tok han farvel med mamma og pappa og gikk ...

Sak og synsvinkel

De to innledende fortellingene bygger på opplysningene som er gitt i Lagmannsrettens domstale i en barnevernsak fra 1953 (Rt 1954: 995-1002). Med bakgrunn i hendelser og opplysninger som her er beskrevet, har jeg forsøkt å gjenfortelle historien slik den *kan* ha fortonet seg fra to av de involverte personenes synsvinkler.

En domstale er det dokumentet der dommeren oppsummerer alle relevante opplysninger i saken og argumenterer for sin avgjørelse. De nærmere kravene som stilles til genren fremgår av Tvistemålslovens § 144:

§ 144. En dom skal inneholde:

1. betegnelse av retten, dommernes

navn og tid og sted for domsavsigelsen;

2. betegnelse av parterne og i tilfælde deres lovlige stedfortrædere med navn, stilling, bopæl og processtilling samt betegnelse av deres procesfuldmægtiger;
3. en kort fremstilling av sakens gjensstand med parternes paastande; naar det hensigtsmæssig lar sig gjøre, kan den henvise til skrifter, som er fremlagt, eller tilførsler til retsboken, men det, som henvisningen omfatter, maa da tages med i utskrifter av dommen;
4. Avgjørelsesgrunde; de maa bestemt og uttømmende angi det saksforhold, som retten bygger sin avgjørelse paa;
5. Domsslutning.

Fremstillingen i en domstale bygger på en rekke stemmer som har fortalt hver sin versjon av samme hendelsesforløp: Aktørene som forteller om sine opplevelser, advokatens og vitnenes forklaringer samt eventuelle fremstillinger i tidligere rettsavgjørelser. I den ovenfor nevnte domstalen er fru A og gutten F sentrale aktører. Deres stemmer og versjoner av historien må derfor antas å ha vært grunnleggende kilder til dens utforming. Spørsmålet blir da hvordan denne domstalen spesielt ivaretar de to stemmene som kommer til uttrykk i mine to innledende fortellinger, og hvordan domstaler generelt forholder seg til de Andres stemmer i sin egen. Problemet er at forskningen omkring domstalen som genre hittil ikke har utviklet et metodisk begrepsapparat presist nok til å vurdere hvordan domstalen forholder seg til de Andres stemmer. Det er dette jeg – iallfall i noen grad – håper å kunne kompensere for med denne artikkelen.

De innledende fortellingene er ikke direkte og nøytrale gjengivelser av domstalens fremstilling. Ei heller er fortellingene

formulert av fru A og gutten F selv. Deres blikk er mine konstruksjoner. De to fortellingene kunne betegnes som hyperfortellinger (Salomonsson 2002: 99). De er bygget på hendelser og utsagn som står beskrevet i domstalen, men de har ikke til målsetning å gi en nøytral eller transparent gjengivelse av domstalens fremstilling. Fortellingene rommer et sterkt innslag av fiksjon. Likevel er de ikke usanne eller uvirkelige, men snarere overvirkelige (ibid.). Formålet med dem er ikke å løsrive seg fra den opprinnelige teksten slik at resultatet blir fri diktning eller fiksjon. Poenget er heller å betone bestemte aspekter ved fortellingen de bygger på.

Når jeg har valgt å presentere domstalen i form av hyperfortelling, er det dels for å poengtere at gjengivelsen er et uttrykk for min egen tolkning og må stå for min regning. Ved å bruke fiksjonsprosa som formidlingsform oppgir jeg pretensjonen om absolutt saklighet og synligjør min egen kreative rolle som fortolker.

Dels ønsker jeg også å illustrere en teoretisk grunnforutsetning for min videre analyse: Viktigheten av større bevissthet om synsvinkelens styringsfunksjon i domstalen. De to hyperfortellingene viser at sak aldri kan skilles fra synsvinkel. Hva som er saksforholdet vil alltid avhenge av øynene som ser, av subjektiv tolkning. Konsekvensen er at ikke bare mine innledende fortellinger, men også domstalen selv er en hyperfortelling. Beskrivelsen av saksforholdene som *Twistemålsloven* krever at domstalen skal gi, kan aldri bli absolutt saklig. Gjengivelsen vil alltid romme elementer av fiksjon. I likhet med mine hyperfortellinger betoner domstalen bestemte aspekter ved saken, og marginaliserer andre.

Bakhtins dialogisme og domstalens etiske utfordring

Den russiske filosofen og litteraturkritikeren Michael Bakhtin er en av de som klarest har analysert synsvinkelens styrende funksjon i beskrivelsen av et hendelsesforløp. Når saken ifølge Bakhtin aldri kan løsrives fra blikket som ser, henger det sammen med at ord ikke bare er tegn, men verdier:

Ethvert ord som blir brukt i en aktuell talehandling har ikke bare tema og mening i betydningen referensiell mening, men er også verdidommer, det vil si at alle referensielle komponenter som produseres i levende tale blir sagt eller skrevet med tilknytning til en særskilt bedømmende aksent (Bakhtin 1986:103).

Konsekvensen er at en talehandling aldri bare *refererer* til gitte fakta. Den innebærer nødvendigvis også vurderinger og verdidommer. Det å referere til fakta som først er gjengitt i en annens tale innebærer derfor et særlig ansvar. Dette ansvaret går ut på å ivareta den Andres "verdidommer" eller "særskilt bedømmende aksent". Ifølge Bakhtin er måten vi forholder oss til "de Andres stemmer i vår egen" en prøve på vår respekt for den Andre (ibid.). Diskurser som ikke består denne prøven kaller han monologiske; de er dominert av én enkelt stemme. Bakhtins alternativ er den dialogiske eller polyfone diskurs der de involverte stemmene fritt får ytre seg i dialog med hverandre (Bakhtin 1970).

Selv beskjeftiget Bakhtin seg særlig med romanstudier. Han fremhever Dostojevskijs romaner som et paradigmatiske eksempel på dialogisme og polyfoni. Ifølge Bakhtin er det en etisk dimensjon ved Dostojevskijs dialogiske roman: Den dialogiske roman er en demokratisk diskurs som spiller det meningsmangfold som lig-

ger latent i ethvert samfunn. Den monologiske roman er derimot i likhet med autoritære samfunnsstrukturer bygget på tvang og undertrykkelse (ibid.).

Men selv om Bakhtin først og fremst interesserte seg for romaner, peker han også på at juridiske tekster som domstalen kanskje enda klarere enn romanen synliggjør den etiske dimensjonen som ligger i det dialogiske prinsipp (Bakhtin 1981: 350). Domstalens fortelling skal danne grunnlag for en fellende dom. Det er en tekst som angår de involverte partene direkte og som får konsekvenser for deres videre liv. Domsteksters virkningshistorie er derfor mer konkret og iøynefallende enn virkningene av en roman, for eksempel. Følgelig blir også viktigheten av å ivareta de involverte partenes synspunkter mer tydelig. Tar ikke domstalen tilstrekkelig vare på flerstemtheten og tilstrekkelig hensyn til de Andres stemmer, risikerer man at dommen felles på sviktende premisser.

Barnevernsaker som eksempelet ovenfor kan etter min mening særlig godt illustrere Bakhtins poeng. Disse sakene er – kanskje i enda større grad enn andre saker – preget av sterke interessemotsetninger. Resultatet er, som de to hyperfortellingene illustrerer, at de involverte stemmenes bedømmende aksent får særlig stor betydning i beskrivelsen av saksforholdet. Skal man som dommer lykkes i å gi et uttømmende bilde av opplevelser, handlinger og hendelser som parter og vitner forteller om i en barnevernsak, *må* man derfor også gi et bilde av de ulike stemmenes verdier og vurderinger. For verdidommene hører med til sakens kjerne. Uten disse vil dommen felles på sviktende grunnlag.

Dialogismen – en løsning på domstalens metodeproblem?

Kravet om at alle stemmene må høres før en

beslutning kan treffes er dypt nedfeldt i juridisk tenkning helt fra den klassiske retorikkens tid (Linneberg og Ekeland 2002: 173). Og dette kravet må også stilles til domstalen som genre. Forholdet til den Andre innenfor juridiske diskurser er et spørsmål som ifølge Bakhtin ”roper på grundigere granskning”. ”Men problemene knyttet til metoder for å formulere den typen diskurser – komposisjonelt, stilistisk, semantisk og ellers – har ennå ikke blitt skikkelig formulert (ibid: 349),” hevder han.¹

Som et bidrag til å formulere metoder for å beskrive domstalen som genre og dens forhold til de Andre, vil jeg videre i denne artikkelen drøfte om Bakhtins skille mellom monologiske og dialogiske romaner og de kategoriene han benytter for å sonde mellom dem er overførbare til domstalen. Jeg vil i det følgende lese domstalen i den ovenfor nevnte barnevernsak i lys av de kategoriene Bakhtin bruker for å skille mellom personkarakteristikken i monologiske og dialogiske romaner. Særlig vil jeg konsentrere analysen rundt hvordan de to stemmene som gir synsvinklene til mine innledende hyperfortellinger behandles i domstalen. Jeg vil analysere *forholdet* mellom mine to hyperfortellinger og domstalens fremstilling. Slik blir de to hyperfortellingene et styringsredskap i den videre analysen. På bakgrunn av analysen vil jeg til slutt drøfte nytten av Bakhtins sondring for forståelsen av domstekster.

Personkarakteristikken i monologiske og dialogiske romaner

Ifølge Bakhtin er monologiske og dialogiske romaner preget av to ulike former for personkarakteristikk. I monologiske romaner fremstår karakterene som det han kaller ”portretterte virkeligheter” (Bakhtin 1970: 100). Karakterene møter ikke leseren som stemmer, men som troper innenfor

fortellerens univers. Det er ikke deres eget univers som står i sentrum, men det de representerer innenfor fortellerens univers. Karakterene er typer som symboliserer visse menneskelige dyder eller mangler (ibid: 93).

Personene blir beskrevet fra fortellerens ståsted og gjennom fortellerens språk. Fortelleren definerer de ulike skikkelsenes personlighet, karakter og temperament med egne ord (ibid: 94). Leseren blir ikke kjent med karakterene direkte gjennom deres egne handlinger og utsagn, men via fortellerens vurderinger. Karakterene kan sees, men ikke høres (ibid: 109). I den grad deres egne oppfatninger gjengis, gjør fortelleren alltid krav på det siste ordet. Fortelleren stiller seg over sine karakterer og tilroper seg større innsikt i deres væren og vesen enn dem selv. Slik fremstår karakterene som objekter. De blir tingliggjort, skriver Bakhtin (ibid: 105). Fortelleren uttaler seg om dem uten at de gis mulighet til å svare eller protestere.

I dialogiske romaner, Dostojevskijs f.eks, fremstår karakterene derimot som ”fortolkende posisjoner” (ibid: 100). Fortelleren setter ikke sine ord på karakterens person og egenskaper. Det er heltens ord om seg selv som står i fokus (ibid: 96). Leseren møter helten direkte gjennom heltens egne ord og handlinger. Fortelleren stiller seg ikke mellom sine vurderinger og verdidømmer, men lar helten karakterisere seg selv.

Slik pretenderer ikke fortelleren større innsikt i sine karakterer enn dem selv. Han trer ned på samme plan som heltene sine. Fortellerens og de ulike karakterenes ”vision du monde” møter leseren med samme autoritet (ibid: 123). Leseren inviteres til å identifisere seg med stemmer og posisjoner som ikke tilhører eller samsvarer med fortellerens. Dermed gis leseren også frihet til selv å ta stilling, til å gjøre seg opp en selvstendig mening.

Resultatet er at den dialogiske roman ikke bare rommer fortellerens tankeunivers. Den gir også rom for karakterenes så vel som leserens stemme. Fortelleren snakker ikke *om* sine karakterer, men *med* dem som om de var til stede og kunne svare (ibid: 109). De inngår som autonome stemmer i en fri dialog. På samme måte snakker ikke fortelleren *til* sine lesere, men *med* dem. Også leseren inviteres altså til dialog.

Et annet viktig aspekt ved personkarakteristikken i den dialogiske roman er at karakterenes personlighet og temperament blir synlig for leseren gjennom *andre* karakterers utsagn og reaksjoner. Karakterene formes i dialog med hverandre (ibid: 124). Også karakterenes egen selvforståelse formes dialogisk. Karakterenes indre monologer i Dostojevskijs romaner er ifølge Bakhtin formet som svar på de andre karakterenes spørsmål og som replikker til deres innvendinger. Monologene dannes i kommunikasjon med en skjult dobbelt stemme (ibid: 95). Den dialogiske roman er således ned til minste detalj strukturert etter den likeverdige samtalens prinsipper.

Fru A – en portrettert virkelighet eller en fortolkende posisjon?

La oss nå se hvordan domstalen i den ovenfor nevnte sak forholder seg til kriteriene Bakhtin oppstiller for en dialogisk roman.

Det som i Tvistemålslovens § 144, pkt. 4, beskrives som domstalens ”avgjørelsesgrunde” tar i denne konkrete dommen form av en mer eller mindre sammenhengende fortelling. I denne fortellingen fremstår fru A (og hennes mann) og gutten F som hovedpersoner. De er fortellingens viktigste protagonister. Det er deres ønsker, viljer og bevegelser som driver handlingen fremover. Og det er interessemotsetningen mellom dem som utgjør den grunnleggende konflikten som fortellingen er struk-

turet rundt. Derfor har jeg innledningsvis forsøkt å gi et bilde av hvordan begivenhetene kunne fortone seg sett gjennom deres øyne.

I de to hyperfortellingene jeg innleder med fremstår henholdsvis fru A og F som det vi kan kalle fortolkende posisjoner. Men hvordan fremstilles de innenfor dommerens fortelling? Fremstår de som objekter innenfor dommerens diskurs eller som selvstendige subjekter i teksten? I hvilken grad har mine to hyperberetninger sin rot i domstalen?

Fortelleren i domstalen gir ingen beskrivelse av fru As personlighet eller karakteregenskaper. Fortelleren hever seg ikke over fru A og kommer ikke med noen vurdering av hennes personegenskaper eller noen evaluering av hennes handlingsmønster. Leseren blir ikke presentert for noe portrett av fru A som pretenderer objektivitet.

Hennes egne oppfatninger av seg selv eller sin situasjon kommer heller ikke frem i teksten. Leseren møter ikke fru A slik hun forstår seg selv. På den måten skiller karakteristikken av fru A seg fra det som ifølge Bakhtin er et viktig kjennetegn ved protagonistene i Dostojevskijs romaner: protagonistenes beskrivelse av seg selv (ibid: 96).

Likevel kan man hevde at fru A konstitueres som en posisjon, en stemme eller et subjekt i domstalen. Dette oppnås imidlertid ikke gjennom beskrivelse, men ved å invitere leseren til *identifikasjon*. Fortelleren inviterer leseren til å identifisere seg med fru A allerede i dommens første avsnitt. Dette skjer på subtilt vis gjennom sammenstilling av de opplysningene som gis. Vi får først vite at ”verjerådets behandling av den ankende parts 5 barn, som omhandles i denne saken, synes å ha sitt utspring i at den ankende parts hustru, fru A, høsten 1944 henvendte seg til forsorgsvesenet i

Arendal om hjelp til å få disse barna inn på et barnehjem” (Rt 1954: 995). Vi får deretter opplyst at hennes mann ”og to eldste sønner sitter fengslet for tyveri og innbrudd” og at hennes ”eldste datter er arrestert av tyskerne fordi hun skal ha påført 2 tyske soldater venerisk sykdom” (ibid.). Uten at det gjøres eksplisitt settes fru As henvendelse til forsorgsvesenet dermed i sammenheng med hennes vanskelige livssituasjon. Dette bidrar til at hennes handling virker rimelig og forståelig på leseren.

Det er også verdt å merke seg at annen futurum av verbet ”skal ha påført 2 tyske soldater venerisk sykdom” signaliserer tvil om hvorvidt arrestasjonen er velbegrunnet. Dertil kommer den sympatien som nødvendigvis måtte bli vekket i perioden rett etter krigen for en person som muligens var blitt urettferdig behandlet av tyskerne.

Det at fru A henvender seg til Forsorgsvesenet relateres altså til de mulige urettferdighetene hun og hennes familie har vært utsatt for. Leseren kan forstå og identifisere seg med hennes handlingsmønster. Når jeg tilskriver fru A en følelse av å bli utsatt for urettferdigheter i min hyperfortelling, er fremstillingen derfor i overensstemmelse med min fortolkning av domsteksten.

I de neste avsnittene får leseren følge de hindringene som fru A og hennes mann har møtt i sin kamp for å få barna tilbake (ibid: 995-997). Dette har også en identifikasjonsskapende effekt på leseren. Leseren blir konfrontert med pastor Lyngstad som nekter å oppgi barnas tilholdssted. Vi møter ham først via bestyrerinnen da foreldrepåret kommer for å hente barna: ”Barnehjemmets bestyrerinne sa at hun ikke hadde anledning til – uten pastor Lyngstads tillatelse – å gi opplysninger om hvor og hos hvem de yngste barna var anbrakt” (ibid: 996). I denne setningen glir fortellerens stemme sammen med fru A og

hennes manns stemme. Det var ikke dommeren bestyrerinnen snakket til, men fru og herr A. Informasjonen stammer derfor åpenbart fra dem, men utsagnet er likevel ikke markert som sitat ved hjelp av anførselstegn. Resultatet er en form for dobbelt diskurs som Bakhtin mener kjennetegner Dostojevskijs romaner. Innenfor narratologien omtales denne diskurstypen som fri indirekte stil og kjennetegnes ved at fortelleren og karakterene taler med samme tunge (Lothe 2000: 47). I sitatet ovenfor har bruken av denne diskurstypen en identifikasjonsskapende effekt. Det er denne teknikken jeg har forsøkt å ta i bruk i mine to historier ovenfor.

Effekten av denne diskurstypen er at leseren ser begivenhetene fra fru og herr As ståsted, gjennom deres øyne. Når jeg i fru As historie plasserer meg selv på trappen foran Omstreiferhjemmet og prøver å beskrive situasjonen fra hennes synsvinkel, har jeg ikke gjort annet enn å rendyrke en skriveteknikk som også fortelleren i domstalen gjør bruk av i denne scenen. Min hyperberetning er et resultat av min tolkning av domstalen. Gjennom bruk av fri indirekte stil gjør fortelleren i domstalen det mulig for leseren å identifisere seg med fru og herr As "vision du monde". Det er deres fortolkende posisjon som settes i sentrum.

Bruk av gjentakelser er også her med på å skape identifikasjon med fru A og herr As posisjon. Leseren blir gjentatte ganger konfrontert med pastor Lyngstads motarbeidelser. I avsnittet nedenfor får vi opplyst at: "Verjerådet rettet flere henvendelser til pastor Lyngstad om å oppgi hvor barna var anbrakt, men han nektet enhver medvirkning til å få barna tilbake til foreldrehjemmet" (Rt 1954 : 996). Mengdesadverbet "flere" fremhever for leseren det gjentakende ved hindringen som foreldrene møter i sin kamp for å få barna tilbake.

I neste avsnitt blir Lyngstads motarbeidelser nevnt for tredje gang: "I sistnevnte skriv ba verjerådets formann på nytt pastor Lyngstad om å medvirke til at barna kunne komme tilbake til foreldrehjemmet. Under den skriftveksel som deretter fant sted mellom verjerådet og pastor Lyngstad uttalte han uttrykkelig at han ikke kunne medvirke til at barna ble sendt til sine foreldre" (ibid: 997). Lyngstads gjentatte motstand kommer altså ikke bare til uttrykk som i eksempelet ovenfor, ved at hendelser som inntreffer flere ganger nevnes én gang, f.eks ved hjelp av mengdesadverb som "flere", "mange" etc. Dette er en pragmatisk uttrykksmåte som vi ofte finner igjen i genre som sammenfattes under betegnelsen "sakprosa". I fiksjonsprosa er det imidlertid vanlig at en hendelse som inntreffer X ganger også nevnes X ganger for å skape dramatisk spenning. Det samme finner vi eksempel på i denne domstalen. Fortelleren nøyer seg ikke med å oppsummere Lyngstads gjentatte motarbeidelser i en setning. Flere av motarbeidelsene er også sirlig nedtegnet med dato. Gjentakelsene gjør at motstanden som paret A har møtt, trer tydeligere frem i teksten. Gjentakelsene skaper identifikasjon hos leseren. Leseren får gjenoppleve de hindringene herr og fru A har vært utsatt for. Man får en forståelse av den oppgitthet de måtte føle. Det er en slik oppgitthet fru A gir uttrykk for i min hyperberetning gjennom kommentaren: "Pastoren enda engang!".

Fortellingen gir ikke på dette stadiet noe innblikk i motivene for pastor Lyngstads motstand. Det er *som motstand* handlingene hans har interesse, og ikke i kraft av deres eventuelle motiver. Også dette bidrar til å sette As "vision du monde" i sentrum. For fru A og hennes mann må Lyngstads handlinger ha fortonet seg nettopp som motstand eller som en hindring.

Mangelen på redegjørelse for Lyngstads motiver fører til at handlingene hans fremstår som grunnløse. Det er det ubegrunnede ved Lyngstads motstand som kommer til uttrykk gjennom fru As kommentar i min hyperberetning: "Fru A skjønte ikke hva han hadde mot henne." Selv om fru As følelser er mine konstruksjoner og må stå for min regning, er de ikke desto mindre motivert ut fra domstalens struktur og utforming.

Leseren blir også presentert for den endeløse rekken med vergerådsvedtak. Igjen inviteres leseren til å identifisere seg med fru A og hennes manns situasjon. Også de stadige vergerådsmøtene fremstår som grunnløse. Hvorfor gjennomfører ikke Vergerådet sitt vedtak om at barna skal hjem til foreldrene? Dette spørsmålet som fru A stiller i min hyperfortelling, er et spørsmål som teksten også inviterer leseren til å stille seg. Det at leseren inviteres til å identifisere seg med fru A, til å se begivenhetene fra hennes synsvinkel, til å føle og reagere *med* henne, gjør at hun fremstår som en fortolkende posisjon, og ikke som en portrettert virkelighet i domstalen.

En annen grunn til at fru A fremstår i en subjektiv posisjon er at hun i stedet for å fremtre for leseren med visse definerte egenskaper, *karakteriserer seg selv* gjennom sine handlinger. Hun blir synlig for leseren utelukkende gjennom egne handlinger og ikke via fortellerens vurderinger. Domstalen referer til hennes gjentatte "søknader for å få barna hjem igjen", til at hun og hennes mann "selv fikk oppsporet" hvor barna var og til "flere reiser" hun og hennes mann tok "til fosterforeldrenes hjem for å få barna med seg hjem" (ibid.). Disse handlingene sier noe om hennes iherdighet i kampen for å få barna tilbake, noe jeg også har forsøkt å få frem i min hyperberetning. Men fortelleren lar handlingene hennes *tale for seg selv*. De

fremstår for leseren med sin egen logikk uavhengig av fortelleren. Fortelleren griper aldri inn og tolker eller vurderer hennes handlingsmønster. Den presentasjonen vi får av hennes karakter er derfor indirekte, ikke direkte (Lothe 2000: 82). Gjennom denne typen indirekte presentasjon, blir det opp til leseren selv å tolke, vurdere og trekke slutningene. Fortelleren stiller seg ikke mellom fru A og leseren, men lar leseren selv reagere på fru A som et selvstendig og selvforklarende subjekt. Protagonisten, fru A, tillates selv å gå i dialog med leseren. Fortelleren krever ikke det siste ordet.

Stemmer i dialog

La oss så se på den andre hovedprotagonisten i dommerens fortelling hvis synsvinkel danner utgangspunkt for min andre hyperfortelling, nemlig gutten F. I hvilken grad fremstår han som en fortolkende posisjon i domsteksten? Får leseren innblikk i guttens "vision du monde"?

Guttens stemme er taus i domstalens første del. I denne delen er det, som nevnt, fru A og hennes manns erfaringer som står i sentrum. Den grunnleggende konflikten i fortellingen er ennå ikke introdusert. Med politimesterens besøk i fosterhjemmet inntrer det et vendepunkt i fortellingen:

Den 1. desember 1948 ba verjerådets formann politimesteren i Arendal om å reise til fosterhjemmet for å undersøke forholdene der nærmere og i tilfelle ordne det slik at barna kom hjem. I den rapporten politimesteren avga 4. desember 1948 om sitt besøk i fosterhjemmet 3 s.m. konkluderer han med å tilrå så innstendig han bare kan at verjerådet tar saken opp til ny behandling og at barna får bli hvor de er av hensyn til barna selv. Politimesteren som den 10. juni 1947 hadde uttalt seg for at barna skulle

komme hjem, bygget sitt nye standpunkt på det han så og fikk opplyst i fosterhjemmet og at den eldste av de to barna, gutten F, sa at han ikke ville hjem til Arendal (Rt 1954:997).

Vendepunktet er både av innholdsmessig og strukturell art. Det skjer en vending i handlingen ved at fortellingens hovedkonflikt introduseres: motsetningen mellom paret As og gutten Fs interesser i saken. Vendepunktet markeres også handlingsmessig ved at politimesteren endrer standpunkt i saken.

Men med denne episoden skjer det også en endring i tekstens form og struktur idet fru A nå møter motstand fra andre fortolkende posisjoner i teksten. Fru As handlinger og erfaringer har hittil stått relativt uimotsagt av fortellingens øvrige karakterer. Vi har riktignok fått vite om pastor Lyngstads avvikende oppfatning. Men Lyngstads oppfatning har hittil ikke øvet motstand mot fru As dominerende "vision du monde". Leseren har så langt møtt Lyngstads oppfatninger *fra fru As ståsted*, som "motstand". Lyngstads motarbeidelser har fremstått som ubegrunnede, og leseren har derfor ikke blitt invitert til å se begivenhetene fra hans synsvinkel.

I og med politimesterens besøk kolliderer fru As fortolkende posisjon for første gang med andre posisjoner i teksten. Dermed oppfyller teksten et annet kriterium Bakhtin oppstiller for en dialogisk tekst: Stemmene møter hverandre i dialog. For første gang blir gutten F etablert som en fortolkende posisjon i domstalens struktur. Dels skjer dette gjennom de samme virkemidlene som i fru As tilfelle, dels gjennom andre.

For det første kommer Fs stemme frem gjennom bruk av fri indirekte stil: "gutten F sa at han ikke ville hjem til Arendal." Et viktig kjennetegn ved fri indirekte stil er at

noe av det personlige preget ved den gjengitte uttalelsen beholdes (Lothe 2000: 47). Denne formen for talegjengivelse skiller seg derfor fra referat eller indirekte diskurs der bare innholdet i et utsagn refereres, mens uttrykksmåten utelukkende står for fortellerens regning (ibid: 46). I fri indirekte diskurs kan man skimte spor av det Bakhtin kaller karakterens lingvistiske sone, dvs. det særegne ved karakterens språk og uttrykksmåte (Bakhtin 1978). Det at det står "til Arendal" og ikke "til sine foreldre" kan tyde på at det er slik gutten selv har uttrykket seg. Det er Fs egen fortolkende posisjon vi møter i dette utsagnet. Man kan derfor hevde at Fs perspektiv, slik jeg gjengir det i min hyperfortelling, også er synlig gjennom domstalens egen struktur og utforming.

Det interessante ved den frie indirekte gjengivelsen av guttens utsagn er imidlertid at utsagnet her ikke har dobbelt stemme, som i eksempelet med fru A ovenfor. Det gjengitte utsagnet taler med trippel røst. Fs stemme skliir ikke bare sammen med fortellerens stemme, men også med politimesterens stemme. Politimesteren fremstår som en forteller i fortellingen. Når det står at "gutten F sa" er det ikke til dommeren han har sagt det, men til politimesteren. Effekten er at politimesteren *ser med* gutten, og dommeren (fortelleren) med politimesteren og gutten. Gutten F har både fortelleren og politimesteren – så og si – på sin side. Dermed inviteres også leseren til å identifisere seg eller ta parti med hans posisjon.

Gutten Fs fortolkende posisjon fremkommer ikke bare ved at leseren får følge logikken i hans erfaringer eller handlinger. F fremstår også som et subjekt i teksten gjennom andre stemmers reaksjoner på og engasjement for ham. Politimesteren engasjerer seg personlig i Fs situasjon. Dette kommer blant annet til uttrykk i formuler-

ingen ”tilrår så innstendig han bare kan”. Anføringen ”så innstendig han bare kan” markerer stemningsleiet. Politimesteren fremstår som følelsmessig engasjert. Dette har jeg forsøkt å gjenskape i min hyperfortelling. Politimesteren beskriver ikke gutten som et objekt på nøytral avstand. Han forholder seg ikke til gutten som en portrettert virkelighet. Som et levende subjekt, reagerer politimesteren på gutten som et annet levende subjekt med en selvstendig vilje og stemme. Han møter gutten i dialog, han deltar og identifiserer seg med guttens situasjon. I den grad identifiserer han seg med F, at hans egen stemme sklir sammen med guttens i avsnittets siste setning. De to taler med én og samme røst. Slik kan man si at Fs stemme konstitueres i *dialog* med politimesterens stemme. Det er i kommunikasjon med politimesteren, i møte med hans reaksjoner og engasjement, at F fremstår som en fortolkende posisjon i domstalen.

Et annet interessant aspekt ved karakteristikken av F, som også bidrar til å etablere ham som en fortolkende posisjon, er tekstens utheving av behovet for maktanvendelse eller tvang hvis gutten skal hentes hjem til sine foreldre. Men også på dette punktet kommer guttens aktive og subjektive posisjon frem indirekte - i kommunikasjon med de andre karakterene. Igjen er det via politimesteren vi møter guttens fortolkende posisjon: ”Av politimesterens redegjørelse for resultatet av undersøkelsene fremgår bl.a at barna ikke vil tilbake til sine foreldre og at politimesteren i tilfelle måtte ha brukt tvang for å få barna med” (Rt 1954: 998). Det at politimesteren tror seg nødt til å reagere med tvang, sier noe om viljestyrken og beslutsomheten i guttens posisjon i saken. Politimesterens motreaksjon sier noe om guttens reaksjoner. Guttens karakter frem-

kommer i dialog med politimesterens motreaksjoner: F fremstår – tross sine ti år – med en etablert og fast fortolkende posisjon i domstalen.

I og med det vendepunktet som inntrer med politimesterens besøk i fosterhjemmet får domstalen en enda mer utpreget dialogisk struktur. Fra og med dette vendepunktet møter fortellingen som hittil i stor grad har vært styrt av fru As erfaringer, motstand fra en rekke stemmer. For det første konstitueres F som en alternativ fortolkende posisjon i teksten, som yter motstand mot fru As ”vision du monde”. Men gutten F er ikke den eneste stemmen som tar opp kampen mot fru As dominans. Vi møter også politimesteren som en fortolkende posisjon. Gjennom sin endring av oppfatning, sin sympati og identifikasjon med guttens situasjon, bidrar han til å skape tvil om den virkelighetsforståelsen som teksten hittil har presentert oss for. Leseren som hittil har blitt invitert til å identifisere seg med As posisjon utfordres nå til å skifte parti.

Teksten puster også liv i pastor Lyngstad. Hittil har han fremstått som en passiv hindring på fru As vei. Nå blir også han etablert som en fortolkende posisjon som møter leseren med krav om å bli lyttet til. Pastoren konstitueres som fortolkende posisjon i dialog med en annen stemme, stemmen til Vergerådets mindretall i den siste avgjørelsen før dommen blir omgjort i samsvar med guttens ønsker. Bemerkningen til mindretallet, som altså går inn for at gutten skal få være hos sine fosterforeldre, gjengis i et lengre sitat markert med anførselstegn. Sitatet er i store deler en gjentakelse av den historien som nettopp har blitt fortalt. Det fortelles om herr og fru As bestrebelser for å få sine barn tilbake, om motstanden de møter fra pastor Lyngstad og til slutt om politimesterens rapport etter sitt besøk i fost-

erhjemmet. Denne fortellingen skiller seg imidlertid fra den foregående ved en tilleggsopplysning: ”Da generalsekretær Lyngstad har fremholdt at barna ikke frivillig ville forlate fosterhjemmet [min utheving] har politimesteren i Arendal etter verjerådets formanns anmodning vært i fosterhjemmet for å undersøke forholdene nærmere” (ibid.). Tilleggsopplysningen er viktig. For første gang får leseren vite *hvorfor* Lyngstad har nektet å oppgi barnas tilholdssted: Barna vil ikke forlate fosterhjemmet frivillig. Denne tilleggsopplysningen setter Lyngstads motarbeidelse av fru A i et nytt lys. Leserens ser ikke lenger Lyngstads manglende vilje til å samarbeide utelukkende ut fra fru As fortolkende posisjon, som en hindring, som grunnløs motstand. For første gang møter leseren Lyngstad som et subjekt med et sterkt engasjement *for barnas beste*. Det er slik jeg har forsøkt å fremstille ham i Fs historie. Innblikket vi får i Lyngstads motiver bidrar til å konstituere ham som en fortolkende posisjon i domstalen.

Vi får også vite at pastor Lyngstad nå er avgått med døden gjennom epitetet: ”nå avdøde pastor Lyngstad ...” (ibid: 1000). Dette er også en opplysning som gir leseren sympati for ham og for hans engasjement i saken. Lyngstad fremstår nærmest som en tragisk helt som har vært villig til å ofre livet for det han tror på. Leserens tiltagende sympati for Lyngstads posisjon skaper også ytterligere sympati for gutten Fs posisjon. Lyngstads engasjement for gutten smitter over på leseren. Vi tror på det han tror på. Vår identifikasjon med Lyngstad styrker vår identifikasjon med gutten Fs perspektiv: Leserens ser med pastor Lyngstad som ser med F.

Komposisjonen i den delen av domstalen som Tvistemålsloven benevner som ”avgjørelsesgrunnene” følger altså en bevegelse mot en stadig sterkere grad av dialog-

isme og polyfoni. De samme karakterene som i fortellingens første del har fremstått som passive objekter innenfor fru As fortolkende posisjon, som hjelpere (politikonstabel Hoel f.eks), motstandere (Lyngstad) eller – nær sagt – eiendeler (barna), fremstår med ett som selvstendige fortolkende posisjoner i teksten. Den narrative effekten er fascinerende: Karakterer som i fortellingens første del har fremstått som livløse kulisser i fru As verden, begynner plutselig å røre på seg, tale og protestere.

Men domstalens tiltagende dialogisme har også mer dyptgripende og etiske konsekvenser: Fortellingen som i den første delen er dominert av en enkelt autoritativ fortolkningsposisjon, tar i den andre delen form av en diskusjon mellom ulike frie og likeverdige posisjoner. Én enkelt stemme har ikke større autoritet enn de andre. Det er ikke lenger én stemme som snakker om de andre karakterene som om de var objekter, men flere stemmer som snakker *med* hverandre i dialog. Hver enkelt stemme har de samme rettighetene innenfor teksten som meningssystem. Strukturen i denne delen av domstalen minner om den dialogismen Bakhtin mener å spore i Dostojevskijs romaner, en struktur der ”fortelleren ikke snakker *om* sine helter, men *med* dem” (Bakhtin 1970: 109). Dette er også kort oppsummert essensen i dialogismens etikk. Innenfor dialogiske tekster gjør ikke fortelleren krav på større autoritet enn de andre stemmene. Derfor har dialogiske tekster en grunnleggende demokratisk struktur.

Innenfor avgjørelsesgrunnenes dialogiske demokrati har også leseren sin stemme. Fortelleren som i den påfølgende domsslutningen støtter fru og herr As perspektiv, tvinger ikke leseren til å komme til samme slutning gjennom sine avgjørelsesgrunner. Tvert imot blir leseren presentert for en rekke divergerende posisjoner. Alle møter

de leseren med tilnærmet samme autoritet og troverdighet. Fortelleren leder ikke leseren i sin retning, men lar leseren selv gjøre seg opp sin mening. Avgjørelsesgrunnens struktur resulterer på denne måten i en grunnleggende demokratisk form for talegenre der fortelleren, de ulike karakterene såvel som leseren gis mulighet til å fremme sin mening som selvstendige fortolkende posisjoner. I det karakterene så å si frigjøres og fremstår som fortolkende posisjoner, blir samtidig også leseren frigjort. Teksten gir også plass til leserens fortolkende posisjon og leserens verdidommer. Gjennom avgjørelsesgrunnens dialogiske karakter fremviser denne dommen en sjelden dristighet i måten den forholder seg til ”de Andres stemmer i sin egen”.

Flertallets domsslutning – fortielsens retorikk

La oss se nærmere på hvordan denne dialogismen reduseres til en domsslutning, i henholdsvis flertallets og mindretallets tilfelle. Å skrive en domstale er en konfliktfylt oppgave. Det ligger et paradoks i kravene som stilles til genren. På den ene siden skal domstalen så langt det lar seg gjøre ta vare på flerstemtheten og la de involverte stemmene tale for seg. På den andre siden skal domstalen felle en dom. Og for å avsi en dom må den til en viss grad fjerne flertydighetene, redusere polyfonien. Dette kan imidlertid gjøres på flere ulike måter. Flertallets og mindretallets domsslutninger fremviser etter min mening to ulike måter å forholde seg til genrens paradoksale fordring på.

I flertallets domsslutning forberedes konklusjonen ved at de stemmene som ikke taler i samsvar med konklusjonen simpelthen forties. Domsslutningen går ikke i dialog med politimesterens eller pastor Lyngstads ytringer. Deres stemmer og fortolkende posisjoner fjernes fra teksten. De blir brakt til taushet.

Det samme gjelder gutten F. I flertallets domsslutning blir F fratatt rollen som protagonist i historien det berettes om. I stedet er det Loven eller Rettssystemet som erstatter Fs plass på rollelisten:

Flertallet er derfor kommet til det resultat at etter verjerådets 4 vedtak, henholdsvis 14. august 1947, 3. desember 1947, 7. april 1948 og 14. januar 1949, har det i tiden 14. august 1947 til 7. mars 1949 bare foreligget en faktisk anbringelse av barna, en anbringelse i strid med verjerådets egne vedtak.

Ankemotpartens anførsel om at de to barn var anbrakt etter verjerådslovens bestemmelser da verjerådet gjorde sitt vedtak 7. mars 1949, kan flertallet etter det som er sagt foran ikke legge til grunn.

Flertallet ser derfor verjerådets vedtak av 7. mars 1949 som en ny anbringelse av de to barn. For at dette vedtaket skal være gyldig, må verjerådet ha skjønnet over og funnet at vilkårene etter verjerådslovens §1 for anbringelse av barna er til stede. Flertallet kan av vedtaket ikke se at verjerådet overhodet har skjønnet over dette, og de grunner som verjerådet har bygget sitt vedtak på kan ikke sees å være tillagt noen betydning etter loven når det gjelder spørsmålet om anbringelse av barna. Det har heller ikke være påstått at vilkårene for anbringelse var til stede da verjerådet traff sitt vedtak av 7. mars 1949. Ankemotpartens prosessfullmektig har for øvrig under ankeforhandlingen medgitt at vilkårene for anbringelse ikke var til stede da verjerådet gjorde sitt vedtak 14. august 1947, og det er ikke fremkommet opplysninger som tyder på at forholdene i foreldrenes hjem har forværrert seg etter den tid, tvert imot.

Flertallet er etter dette kommet til det resultat at den ankende part må gis

medhold i at verjerådets vedtak av 7. mars 1949 erklæres ugyldig.

Den ankende parts påstand punkt 2 finnes ikke å kunne tas til følge. Av det som foran er sagt fremgår at verjerådet har plikt til å gjennomføre sine vedtak, om nødvendig med politiets hjelp, jf. verjerådslovens §16 (Rt 1954: 1000).

Det er Lovens eller rettssystemets fortolkende posisjon vi møter i dette tekstutdraget. Ved å bruke det "passive" verbet "anbringe" og ikke det "aktive" verbet "flytte" er det Rettsystemet som tar rollen som setningssubjekt. Rettssystemet plasserer seg selv i førersetet. Leseren møter situasjonen som beskrives fra Systemets ståsted. "Saken" handler ikke om at gutten har *flyttet*, men om at han har *blitt anbrakt*. På den måten fratras gutten sin subjektivitet og blir gjort til *gjenstand* for begivenheter som skjer med ham.

Sett fra Rettsystemets fortolkende posisjon foreligger det "bare [min utheving]...en faktisk anbringelse av barna." Barna er ikke "anbrakt *etter verjerådslovens bestemmelser* [min utheving]". Gjennom kontrasteringen av de to uttrykkene "faktisk anbringelse" og "anbrakt etter verjerådslovens bestemmelser", kontrasteres barnas og Rettsystemets fortolkende posisjoner. Og det er den siste som veier tyngst på vektskålen. Anføringen "bare" innebærer en definitiv marginalisering av barnas fortolkende posisjon. Lovens ord bringer barna til taushet. Tekstutdraget domineres av Rettsystemets bedømmende aksent. Det er Systemets blikk som leder leseren. Det faktum at den faktiske anbringelsen er den eneste som gjelder for de to barna, at det er den som er årsaken til at de har stiftet et nytt hjem der de på tidspunktet for domsavsigelsen har bodd i nesten ti år, holdes tilbake for leseren.

Den eneste replikken vi finner i dette tekstutdraget til guttens uvilje mot å flytte til sine foreldre er innskuddet "om nødvendig med politiets hjelp." Bare her kommer det frem at gutten muligens vil komme til å motsette seg resultatet av beslutningen. Det er imidlertid interessant å merke seg at det som i avgjørelsesgrunnene ble omtalt som behov for "tvang" blir i flertallets slutning avmagnetisert til "hjelp". Mens det første ordet har negativt fortegn, er det siste positivt ladet. Endring av ordvalg innebærer dermed en ufarliggjøring av de virkemidler som vedtaket nødvendiggjør.

Mindretallets domsslutning – den dialogiske monolog

Mindretallets domsslutning skiller seg radikalt fra flertallets i sin struktur og utforming:

Det er nå på det rene at de to barn deretter er forblitt i fosterhjemmet inntil i dag. Selv om verjerådet senere har besluttet at barna skal bringes tilbake til foreldrehjemmet har disse beslutninger bare vært slag i luften og er aldri effektivt selv om det er forsøkt å sette dem i kraft. Anbringelsen i privat familie har således uavbrutt vedvart fra barna høsten 1945 ble anbrakt hos fosterforeldrene.

Etter min mening ville det føre til et helt urimelig resultat hvis man antar at "forføyningen" – jf. verjerådslovens §39 annet ledd - er opphørt i og med at beslutning om dens opphevelse er truffet av verjerådet. Hensynet til barna i hvis interesse det er å leve først og fremst i gode, men der nest også i mest mulig stabile forhold, tilsier at den faktiske tilstand legges til grunn uten hensyn til den rettslige hjemmel for denne. Tvangsanbringelsen av barna i fosterhjemmet besto derfor etter min mening fremdeles da verjerådet

7. mars 1949 endret sin tidligere linje og besluttet at de to barn fremdeles skulle forbli i fosterhjemmet.

Som faktisk grunnlag for en beslutning av denne art – at den besluttede tvangsanbringelse ikke skal avbrytes – kreves etter min forståelse av loven ikke at vilkårene for tvangsanbringelse etter lovens §1 fremdeles består. Ordlyden i §39 gir ikke hjemmel for en motsatt forståelse. Det kan meget vel fremdeles være grunn til å opprettholde en beslutning om bortsettelse fra foreldrehjemmet selv om forholdene i dette senere måtte være så meget bedret at en beslutning om bortsettelse nå ikke burde eller kunne være fattet. Heller ikke den tanke som må antas å ligge bak lovbestemmelsen taler for et motsatt resultat. Selv om den akutte tilstand som forelå ved verjerådets inngripen og som nødvendigjorde forføyninger til barnets beskyttelse senere kan være endret, kan både de personlige forhold og forholdene i hjemmet for øvrig være av den art at en tilbakeføring av barnet til foreldrehjemmet fra et godt fosterhjem vil inneholde en høy grad av fare for barnets sunne og harmoniske utvikling. Særlig vil dette gjøre seg gjeldende når – således som i nærværende tilfelle – bortsettelsen har vedvart i en lengre årrekke og barna ved bortsettelsen var ganske små og derfor nå følelsesmessig er kommet i mer fjernt forhold – kanskje motsetningsforhold – til sine foreldre, mens fosterforeldrene for så vidt helt har inntatt foreldrenes naturlige plass i barnas bevissthet. Også hensynet til at barna eventuelt måtte bringes tilbake til hjemmet – med makt og mot sitt bestemte ønske – vil kunne veie tungt. Verjerådslovens hensikt er i første rekke å ivareta barnets tarv. Foreldrenes inter-

esser kommer her i annen rekke (ibid: 1001-1002).

I mindretallets domsslutning er ”de Andres stemmer” langt bedre ivaretatt enn i flertallets slutning. For det første kommer guttens ”vision du monde” langt bedre frem. Dette skyldes bl.a et skifte i synsvinkel mot slutten av siste avsnitt. Fra og med ”særlig vil dette gjøre seg gjeldende ...” er det ikke lenger fortellerens perspektiv på begivenhetene som står i sentrum, men barnas. Vi får vite at de ”følelsesmessig er kommet i mer fjernt forhold” til foreldrene og at ”fosterforeldrene for så vidt helt har inntatt foreldrenes naturlige plass i barnas bevissthet”. Det er også interessant å merke seg den ydmykheten i forhold til barnas perspektiv som kommer til uttrykk gjennom reservasjonen ”måskje”. Fortelleren understreker dermed at han bare kan anta; han kan ikke uttale seg med sikkerhet på vegne av barna. Dette vitner om varhet og respekt for den Andres stemme.

Denne respekten kommer også til uttrykk gjennom mindretallets skepsis mot å bringe barna tilbake ”med makt og mot sitt bestemte ønske”. Det som i flertallets slutning ble omtalt som ”hjelp” blir her modulert tilbake til det mer negativt ladde begrepet som ble brukt i avgjørelsesgrunnene. Også dette vitner om respekt for barnas og guttens syn på saken.

Men også de stemmene som ikke taler i samsvar med mindretallets oppfatning tas på alvor i denne slutningen. Doms slutningen fortier f.eks ikke paret As ”vision du monde” selv om mindretallet er uenig i deres synspunkter. Tvert imot går mindretallet i dialog med As posisjon og former slutningen som en replikk til deres oppfatning: ”Foreldrenes interesser kommer her i annen rekke.”

På samme måte behandles stemmen til Lagmannsrettens flertall. Mindretallet for-

søker ikke å fortie flertallets argumenter, men imøtegår dem: ”Hensynet til barna i hvis interesse det er å leve først og fremst i gode, men der nest også i mest mulig stabile forhold, tilsier at den faktiske tilstand legges til grunn uten hensyn til den rettslige hjemmel for denne.”

I sin lesning av Dostjevskij hevder Bakhtin, som vi har sett, at monologene i Dostojevskijs romaner er formet som samtaler med en skjult dobbelt stemme. Monologene er formet som replikker og svar på innvendinger fra de Andre stemmene. Man kan kanskje si at argumentene i mindretallets slutning også er formet som replikker til en skjult dobbelt stemme. Fortelleren imøtegår innvendinger og svarer på spørsmål fra denne doble stemmen. Stemmene som har blitt introdusert i avgjørelsesgrunnene samt flertallets slutning utgjør undertekster eller kontrapunkter i mindretallets slutning. På den måten fremstår mindretallets domsslutning som langt mer dialogisk enn flertallets.

Dialogismen – kritikk eller retorikk?

Bakhtin opererer med et absolutt skille mellom monologiske og dialogiske diskurser, og han opphøyer Dostojevskij til et ideelt eksempel på dialogisme. For dette har han også blitt møtt med kritikk fra flere hold. Anders Mørch skriver bl.a i sitt introduksjonsessay til sitt nylig oversatte tekstutvalg med tittelen *Latter og dialog*:

I dag vil sannsynligvis de fleste mene at polyfoni strengt tatt ikke kjennetegner Dostojevskijs romaner. Fenomenet slik Bakhtin beskriver det er for ekstremt til å passe. Selv om den romanen Dostjevskij skapte ganske visst gav romanhelten langt større frihet til å utvikle sine egne filosofiske, moralske og ideologiske standpunkter uavhengig av Dostojevskijs

egne synspunkter, er det neppe riktig å si at romanpersonene i så henseende er *likestilt* med forfatteren i Dostojevskijs romaner (Bakhtin 2003: 11).

Uten å ta stilling til Bakhtins idealisering av Dostjevskij, vil jeg hevde at man vanskelig kan tenke seg en domstale som svarer til et slikt ideal. I analysen ovenfor har jeg pekt på både monologiske og dialogiske aspekter ved domstalen jeg har studert. Teksten er preget av en paradoksal og konfliktfylt fordring: Den skal trekke en entydig slutning av et flertydig forløp. Dette er en konflikt som er nedfelt i kravene til domstalen som genre. Følgelig blir den typen ideell dialogisme som Bakhtin mener å finne hos Dostjevskij umuliggjort av domstalen som genre. Det finnes ingen rene dialogiske domstaler. Bakhtins teori om den dialogiske roman kan derfor ikke i uendret form brukes som en veiledning til hvordan man skal skrive gode domstaler.

Når Bakhtin oppfordrer til å lese juridiske genre dialogisk, må det etter min mening gjøres ut fra en annen målsetning. Mer enn en veiledning til dommere som forfatter domstaler, kan dialogismen være en veiledning til kritikere som arbeider med å lese dem. Dommere kan selvfølgelig også betraktes som kritikere av egne og andres domstaler. Poenget er bare at dialogismen – iallfall når det gjelder domstalen – best egner seg som *leserverktøy*, og ikke som skriveverktøy. Som skriveverktøy er ikke dialogismen slik den får sin utforming hos Bakhtin tilpasset genrens spesielle problemer og særtrekk. Overført til domstalen blir dialogismen en kritikk, og ingen retorikk.

Bakhtins begreper kan ikke brukes til å skille mellom dialogiske og ikke-dialogiske diskurser, men til å analysere spillet mellom dialogiske og monologiske elementer inn-

enfor diskursens formulering. Slik kan dialogismen være et nyttig redskap og korrektiv for kulturhistorikere, tekstforskere og andre kritikere som arbeider med denne genren.

Som lesestrategi eller kritikk kan dialogisme bringe i tale stemmer som er brakt til taushet, men som ligger latente i tekstens struktur og utforming. Dialogisk lesning kan frigjøre de mange stemmene fra fortellerstemmens dominans. Akkurat som det, etter Bakhtins mening, er den dialogiske romanens oppgave å speile det meningsmangfoldet som ligger latent i samfunnet, er det, etter min mening, den dialogiske kritikkens oppgave å speile de stemmene som er latente men undertrykket i domstalen. Slik sett blir ikke dialogisme bare noe du *finner* i teksten, men også noe du *gjør med* den. Den dialogiske kritikken kan sette i scene den dialogiske dramaturgien inherent i domstalen. Det er dette aspektet jeg har forsøkt å fremheve ved å bruke hyperfortellinger som metode-grep.

En dialogisk lesestrategi kan også hindre at man som leser gjør vold mot domstalen som tekst og dens menings-effekter. Dialogismen forholder seg ikke til domstalen som én enkelt ytring som utgår fra samme stemme, men som et mangfold av ytringer. Dette kan ha store konsekvenser for lesningen. Leser man domstalen i analyseeksempelet som én enkelt ytring med vekt på fortellerstemmens slutninger og konkluderende bemerkninger, vil den lett kunne fremstå som et symptom på en "før-moderne" holdning til barn og barnevern: I flertallets domsslutning er det som vi har sett, Rettssystemets perspektiv som står i fokus. Guttens ord og meninger blir ikke tillagt vekt. En tolkning som utelukkende fokuserer på denne stemmen i teksten ville lett kunne ende med å bekrefte det

bildet som ofte har blitt gitt av barnevernet i Vergerådets periode: Det har blitt beskrevet som et "samfunnsvern" der barnas ord og meninger har spilt liten rolle.

Leser man derimot teksten dialogisk med blick for brytningene mellom monologiske og dialogiske elementer i diskursen, ender man opp med et helt annet resultat. Vi har sett hvordan gutten F konstitueres som en selvstendig fortolkende posisjon i dommens avgjørelsesgrunner. I denne delen av teksten viser fortelleren en usedvanlig stor grad av lydhørhet overfor guttens posisjon; leseren inviteres til å identifisere seg med guttens vilje og stemme. Domstalen kan derfor ikke sies å neglisjere guttens posisjon.

Domstalen er en konservativ genre, noe som blant annet må sees i sammenheng med at den er festet ved lov. Dommenes genrestyrke har også preget lesningen av dem i konservativ retning. Dommer er tekster vi tar på ordet. De leses ofte med blick på konkluderende bemerkninger i domsslutningene. Hvis man derimot leser dem med blick på det betydningsoverskudd som vokser ut av samspillet mellom dialogiske og monologiske aspekter ved diskursen, fremstår domstalen som en helt annen og mye mer sammensatt ytring. Dette kommer tydelig frem i mitt analyseeksempel: På den ene siden tillegges guttens "vision du monde" liten vekt i domsslutningen. På den andre siden kommer denne tydelig frem i dialog med de andre stemmene i avgjørelsesgrunnene. Dommen blir derfor ikke utelukkende et uttrykk for en tenkemåte som vektlegger Systemets perspektiv og neglisjerer guttens. Tekstens "holdninger" er mer sammensatte.

Dialogisk kritikk kan således hindre at vi som fortolkere og tekstforskere reduserer og forenkler domstalens kompleksitet som ytring. Dialogisk kritikk blir et korrektiv til kritisk monologisme. Ved å lese domstalen

i analyseeksempelet dialogisk, kan man få frem stemmer som ofte blir neglisjert i forståelsen av 50-tallets barnevern: motstanden mot bruk av makt eller empatien for guttens situasjon for eksempel. Slik kan dialogiske lesninger bidra til å korrigere vår historieforståelse.

Note

- ¹ Litteraturviteren Arild Linneberg har i flere tekster diskutert Bakhtins betydning for forståelsen av domstekster (se f.eks Linneberg 2001 og Linneberg 1997). Etter min mening utnytter og utvikler han imidlertid ikke i tilstrekkelig grad det teoretiske potensialet som ligger i Bakhtins begreper og kategorier.

Litteratur

- Andersen, Nina Møller 2002. *I en verden af fremmede ord – Bachtin som sprogbrugsteoretiker*. København.
- Bakhtin, Mikhail 1970. *La Poétique de Dostoïevski*, Paris.
- Bakhtin, Mikhail 1978. *Esthétique et théorie du roman*, Paris.
- Bakhtin, Mikhail 1981. "Discourse in the Novel". I: Michael Holquist (Red.): *The Dialogical Imagination*, Austin.
- Bakhtin, Mikhail og Volosinov, V.N 1986. *Marxism and the Philosophy of Language*, Cambridge.
- Bakhtin, Mikhail 2003. *Latter og dialog – utvalgte skrifter*, Oslo.
- Ekeland, Bjørn Christer 2002. "Dekonstruksjon, rett og rettferdighet". I: Jacques Derrida: *Lovens makt*, oversatt av Bjørn Christer Ekeland, Oslo.
- Holquist, Michael 2002. *Dialogism*, New York.
- Kristeva, Julia 1970. "Une poétique ruinée". I: Mikhail Bakhtin: *La Poétique de Dostoïevski*, Paris.
- Linneberg, Arild 2001. *Tretten triste essays om krig og litteratur*, Oslo.
- Linneberg, Arild 1997. *Far og barn i moderlandet*, Oslo.
- Lothe, Jacob 2000. *Narrative in Fiction and Film*, Oxford.
- Lov om rettergangsmåten for tvistemål (Tvistemålsloven)*, 1915
- Norsk Rettstidende* 1954, s 995-1002
- Salomonsson, Karin 2002. "Sexualflickan och särartens pris". I: Lena Gerholm (red.): *Lust, lidelse og längtan*, Stockholm.